

TOG‘AY MURODNING “OTAMDAN QOLGAN DALALAR” ROMANIDA QO‘LLANGAN IBORALARINING XUSUSIYATLARI

**Almamatova Shahnoza Tursunqulovna,
JDPI dotsenti, f.f.nomzodi.,
Abdullayeva Maftuna Abdurasul qizi
JDPI magistranti**

O‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shgan, uning rivojida beistisno katta iz qoldirgan iste’dodli yozuvchi Tog‘ay Murod kitobxon xotirasida hamisha o‘qib o‘rganishga chanqoq ijodkor, hayotning ko‘plari e’tibor bermaydigan ichki tomonlarini bilishga, kuzatishga doimiy ravishda harakat qilayotgan navqiron adib, shu orqali adabiyotda o‘z so‘zini aytishga jiddiy kirishgan, o‘z yo‘li, o‘z uslubini tinmay shakllantirayotgan izlanuvchan nosir sifatida qolgan Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romanida qo‘llangan iboralarning rang-barangligini ko‘rib, ularning asar g‘oyasini, obrazlarning xarakterini ochib berishdagi o‘rni beqiyos ekanligining guvohi bo‘lamiz. Yozuvchi Tog‘ay Murod roman oxiridagi ilovasida “Men o‘zbek xalqiga haykal qo‘yaman!” – deb bejizga yozmagan edi. Ushbu roman bilan xalqimizga chindan ham katta haykal qo‘ydi. Yozuvchi o‘z asari tilining tabiiyligini ta’minlash uchun ham Surxon vohasi shevalari, so‘zlashuv nutqi shakllari, xalq iboralaridan mahorat bilan foydalangan. Asar juda sodda tilda, haqiqiy dehqon tilidan bayon etilgani tufayli ham unda qo‘llangan jaydari so‘zlar, birikmalar va iboralar o‘quvchini tezda o‘ziga rom etadi. Tog‘ay Murod asar qahramoni Dehqonqulning sodda, do‘lvor xarakteriga mos iboralarni topib qo‘llaydi. Yozuvchi qahramonlari tilidan iboralarni ishlatganida, ularning ichki dunyosini, boshqalarga munosabatini ham hisobga oladi. Shuning uchun ham Dehqonqulning onasi uni koyir ekan og‘ir so‘zlar bilan qarg‘amaydi, balki:

”Onamiz ketimdan tosh otib qoladi. – Ha, oshingni yeyin sen tentakni, oshgingni yeyin! [1;28]– deydi”.

Maktab direktorining nutqidagi ibora esa o‘z o‘quvchisini odam o‘rnida ko‘rmaydigan, o‘ta qo‘pol, bemehr bir kimsa, qahri qattiq odamligidan darak beradi:

“Jasadingni qara! Jasadingdan eshak hurkadi! O‘l-e, shu kuningga-e!” [3;54]. Aslida xalq “haybatidan ot hurkadi” deydigan iborani uning tilidan “Jasadingdan eshak hurkadi” deb ishlatadi. Tog‘ay Murod asarlari iboralarini o‘rganish xalq orasida keng o‘llanilayotgan, ammo hali badiiy adabiyotga, adabiy tilga kirib kelmagan iboralarni aniqlash, ular asosida badiiy asar tili iboralari lug‘atini yaratish imkonini beradi. Tog‘ay Murodning asarlarida milliy ruh, qadimiy an‘ana va marosimlar, unutilish arafasida turgan qadriyatlarni yoritish alohida o‘rin tutadi. Milliy qadriyatlarimiz kitobxon qalbiga birinchi navbatda tilimiz orqali jo bo‘ladi. Romanda Surxon vohasining so‘lim qiradirlari, tanti va mehnatsevar odamlari hayoti, tog‘- u toshlarining betakror manzaralari tasvirlanadi. Tabiat manzaralarini qahramonlar xarakter-holati, kechinmalari bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlash – adib asarlariga xos yetakchi

xususiyatdir. Asarda tabiat o'zgarishlari qahramonlar kayfiyatiga qarab o'zgacha uslubda ifodalangan. Masalan: "Tulki qiziga to'y berdi. Kun qiyalab-qiyalab nur to'kdi. Kun sariq-sariq nur to'kdi. Kun betini ko'rib bo'lmadi. Kun nuriga qarab bo'lmadi. Olam iliq-iliq bo'ldi. Olam sariq-sariq bo'ldi. Havoda oppoq-oppoq bir nimalar uchdi. Havola-havola uchdi. Aylana-aylana uchdi. Burala-burala uchdi.

Osmon misoli un elaklamish-un elaklamish bo'ldi. Oppoq bulutlar orasidan kun to'kilib-to'kilib turdi"[3;105].

"Tulki qiziga to'y berdi".[3;45-46] Ushbu jumlaning adib o'zi o'ylab topmagan. Bu, ota-bobolarimizdan qolgan ibora. Bunday holat osmonda yirik-yirik qor parchalari o'ynoqlab ko'rinish berganda, quyosh zangori tus olsa ham, o'z tarovatini yo'qotmay turgan payt bo'ladi. Shu manzaraga qarab dehqonlar "Tulki qiziga to'y berdi" deyishadi. "Otamdan qolgan dalalar" romani tilining o'ziga xosligi yana shundan iboratki, ko'p hollarda asarning ta'sir kuchini oshirish niyatida adib so'zlarni takror-takror qo'llaydi. Masalan: "Yormazorda muhtasham masjid-madrasa bo'ladi. Oqqoshmo mo'min-mazlumni ana shu Yormazor masjid-madrasa qoshida to'dalaydi. Mo'min-mazlum mung'ayib-mung'ayib turadi. Mo'min-mazlum birov-birovini ko'ksiga yig'laydi. Mo'min-mazlum uzun kun ana shunday turadi" [1;15]. Ushbu misolda yettita gap, o'ttiz uchta so'z bo'lib, ularda "Mo'min-mazlum" sifati olti marta takrorlanib kelgan, ya'ni har bitta gapda shu sifat qayta-qayta qo'llanilgan. "Yormazor", "bir-birovi", "yig'laydi" kabi so'zlar ikki martadan qo'llanilgan.

Tog'ay Murod romanlari adibning, qolaversa, milliy adabiyotimizning shunchaki navbatdagi namunalari emas. XX asr, aniqrog'i, salkam bir asr davom etgan istibdod nihoyasida maydonga kelgan "Otamdan qolgan dalalar" bilan "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" romanlari o'sha asr intihosida o'lkada yuz bergan milliy uyg'onish natijasida boshlangan millatning bir necha avlod asl o'g'lonlari – yorqin iste'dodlar qalbini olov bo'lib o'rtaqan nido bo'lib yangraydi.

ADABIYOTLAR:

1. "MEN QAYTIB KELAMAN" Tog'ay Murod zamondoshlari xotirasida. To'plovchi: Ma'suma Ahmedova T.: 2008
2. T.Murod Otamdan qolgan dalalar.- Toshkent: 1994
3. O'rozov A."T.Murodning "Otamdan qolgan dalalar" asarining til xususiyatlari haqida" Til va adabiyot ta'limi, 2009, 5-son, 45-47 –betlar
4. Turotova, P. (2020). "Gulzor qishlogining gulduraklari" qissasida uslubiy o'ziga xoslik. Архив Научных Публикаций JSPI, 19(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1627
5. Turotova, P. (2020). ИЖОДКОРНИНГ УСЛУБИЙ УЗИГА хослиги: Ш.Ахророванинг "Дала ховлидаги котиллик" қиссаси мисолида. Архив Научных Публикаций JSPI, 12(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1175
6. Turotova, P. (2020). Zulfiya Quralboy qizining "Quyosh men tomonda" hikoyasi xususida. Архив Научных Публикаций JSPI, 19(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1626

7. Turolova, P. (2020). Hamid Olimjon asarlarida adabiy-estetik ideal kategoriyasi. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 20(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1621
8. Эшанкулова, С. И. (2012). Поэтическое толкование образа Хызра в лирике поэтессы Надиры бегим. *Вестник Челябинского государственного университета*, (12 (266)).
9. Эшанкулова, С. И. (2011). Интерпретация мифологических образов в творчестве Надирабегим. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*, (10).
10. Эшонкулова, С. И. (2020). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБРАЗОВ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В УЗБЕКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. *Сўз санъати хал?аро журнали*, 2(3).
11. Eshonqulova, S. (2020). *Tanlov fandan mahorat saboqlari*. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
12. Eshonqulova, S. (2020). *НОДИРА ИЖОДИНИ ЎРГАНИШДА ЯНГИЧА ЁНДАШУВ*. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
13. Эшонкулова, С. (2020). *Pari obraziga doir ba'zi bir mulohazalar*. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
14. Soatova, N. (2020). Furqatning tazmin g'azali xususida . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(56). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4651
15. Soatova, N. (2020). Muqimiy "Sayohatnoma" siga sayohat . *Архив// Научных Публикаций JSPI*, 1(56). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4652
16. Soatova, N. (2020). Shuhrat ijodida falsafiylik. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(55). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4653
17. Soatova, N. (2020). Shuhratning adabiy-estetik qarashlari. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(55). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4659
18. Soatova, N. (2020). Navoiy ijodiga vorislik. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(54). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4667
19. Soatova, N. (2020). Alisher Navoiyning epik tasvir an'analari . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(50). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4737
20. Раджабова М. Б. STYLISTIC REFINEMENTS OF PHRASES IN ALISHER NAVOI'S LYRICS //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2020. – Т. 2. – №. 6. – С. 183-187.
21. Rajabova M. ALISHER NAVOIY IJODIDA ETNOGRAFIK FOLKLORIZMLAR //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 4. – №. 4.

22. Rajabova M. АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИЁТИДА ТЕЛБАЛИКНИНГ МОТИВЛАШТИРИЛИШИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2021. – Т. 4. – №. 4.
23. Rajabova M. ХАЛҚ МАЙДОН КУЛГИ САНЪАТИ БЕЛГИЛАРИНИНГ НАВОИЙ ИЖОДИДАГИ КЎРИНИШЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
24. Rajabova M. НАВОИЙ ИЖОДИДА МОТАМ МАРОСИМИГА ОИД УРФ-ОДАТЛАРНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
25. Раджабова М. Б. STYLISTIC REFINEMENTS OF PHRASES IN ALISHER NAVOI'S LYRICS //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2020. – Т. 2. – №. 6. – С. 183-187.
26. Ражабова М. Б. ИЗ ИСТОРИИ ВЗГЛЯДОВ ВЕЛИКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ ВОСТОКА НА ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ //Редакционная коллегия.–2014. – 2014.